

NEDEN “İSLÂM TARİHİ”?

Prof. Dr. Mehmet Şeker
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Why “History of Islam”?

Those who state that the phrase “History of Islam”, commonly used in our time, has been used mistakenly, because it brings about an impression in our mind as a history of any religion, claim that certain terrible events occurred in historical process were to be ascribed to Islam and thus argue that usage of the phrase “History of Muslims” instead of other mentioned above is more exact and correct one than the other. While, such fact as the meanings given for the term Islam in Glorious Koran and also that al-Zahabi and the others, who are the well-known authors of general history, named their works as “History of Islam” show that the use of the phrase “History of Islam” is not mistaken and uncorrect.

Gerek Türkiye’de, gerekse Türkiye dışında ister müslim, ister gayr-i müslim ülkelerin okullarında “İslâm Tarihi” adıyla müfredat programlarına konulmuş olan dersin, isim itibariyle hatalı olduğu hususu bazılarınca bir tartışma konusu yapılmıştır.¹ Oysa, bu tabir sadece okulların programlarında yer almamakta, aynı zamanda bir çok müellif tarafından eserlerine, cilt cilt yayınlanan kitaplarına da isim olarak verilmiş bulunmaktadır. Günümüzde de hem İslâm dünyasında, hem de bu dünyanın dışında, “İslâm Tarihi” deyimini yaygın olarak kullanılmaktadır. Hatta birçok üniversitede bir bilim dalı adı olarak benimsenmiş ve kabul edilmiştir. Bu bakımdan, biz bu yazımızda, “İslâm Tarihi” tabirini kullanmanın hatalı olmadığını açıklamaya çalışacağız. Bunu yaparken, ilk olarak, bu tabiri kullanmanın hatalı olduğunu iddia edenlerin görüşlerine bir göz atacak, daha sonra da İslâm tarihinin mânâ ve mâhiyeti üzerinde durmaya çalışacağız.

Bu deyimın hatalı olduğunu ileri sürenlere göre: “İslâm Tarihi” ismi, esas itibariyle “bir dinin tarihi” gibi bir anlamı çağrıştırmaktadır. Oysa, söz konusu olan, bir dinin tarihinden ziyade, “o dine inananların tarihi”dir. Bu yönüyle “İslâm Tarihi” şeklindeki bir kullanım, kastettiği anlam itibariyle hatalı olmakta;

¹ İbrahim Halil Er, İslâm Tarihi mi Müslümanların Tarihi mi? (Yeni Şafak, 12 Temmuz 2003, s.9)

“Müslümanların Tarihi” tarzındaki bir ifade ise kastedileni daha doğru bir şekilde ortaya koymaktadır.² Bu düşüncede, doğrusuyla-yanlışıyla, iyisiyle-kötüsüyle, bütün “Müslümanların tarihi” olarak kabul edilmesi gereken olaylar silsilesinde vukû bulan “her hata”ın ve “zâlim hükümdarlar” tarafından işlenen cürümlerin “İslâm’a mâl edilme” endişesi yatmaktadır. Müslümanların hatalarından ve yanlış davranışlarından dolayı “İslâm’ın herhangi bir eleştiriye maruz kalmaması” gerekir. Bu bakımdan “İslâm Tarihi” yerine “Müslümanların Tarihi” demek daha uygun bir kullanımdır ve böylece, bütün yanlışlıklar, İslâm’a değil, onun inananlarına, yani gerçek sahiplerine mâl edilmiş olacaktır.

İSLÂM NEDİR? MÜSLÜMAN KİMDİR?

Bilindiği gibi semavî dinlerin sonuncusunun adı İslâm’dır. O bu adı bizzat kutsal kitabı olan Kur’ân’dan almıştır.³ İslâm, “silm” kökünden master olup sözlükte “nefsini teslim etmek, boyun eğmek, sâlim olmak, lekesiz bulunmak, selâmete çıkarmak veya güvenliğe kavuşmak” gibi anlamlara gelmektedir.

İstîlâhî olarak da “Allah’ın emirlerine teslim olmak ve boyun eğmek”⁴ şeklinde tanımlanan İslâm, Kur’ân’daki anlatımıyla, imanla tekemmül ederek tamamlanmaktadır. “İslâm olduk” deyimini ile, İslâmiyet’in “savaş”ın karşılığı olan “barış” anlamını içerdiğini ve ortaya koyduğu ilkelere boyun eğmenin kastedildiğini anlamak gerekir.

İslâm, sâdece iman ile ilgili hükümleri ihtiva etmemektedir. Aynı zamanda Müslümanın Allah’a, çevresine, içinde bulunduğu topluma, ailesinden hısımlarına, akraba ve yakınlarından başlayarak gittikçe genişleyen bir çerçeve içinde bütün insanlığa karşı olan görevlerini, sorumluluklarını ve haklarını bildiren, onun yetki ve yeteneklerini eğiterek öğreten ilâhî emirler manzûmesini içermektedir.

Bu durumda İslâm kavramı, Allah’tan vahiy yoluyla gelen mesaj ya da öğretinin adı olduğu gibi, aynı zamanda tarihi süreçte bu dini benimseyip hayatlarında tatbik eden insan ve toplumların varolması bakımından birebir tarihî ve ictimâî gerçekliği de ihtiva ve ifade etmektedir. Nitekim; bu anlamda Kur’ân-ı Kerim’de Allah, Peygamberine şöyle hitap etmektedir: “Seninle tartışmaya girişirlerse de ki: “Ben de özümü Allah’a teslim ettim, bana uyanlar da.” Kendilerine kitap verilenlere de ki: “Siz de İslâm oldunuz mu?” Eğer İslâm olurlarsa doğru yolu bulmuşlardır. Yok eğer dönerlerse, sana düşen, sadece duyurmaktır.”⁵ Bu ayette; “esleme” kalıbının kullanıldığını, aynı sûrenin 85. âyetinde ise, aynı anlama gelen “İslâm”ın tercih edildiğini görüyoruz: “Kim İslâm’dan başka bir din ararsa (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o, âhirette kaybedenlerden olacaktır.”

Yukarıda da işaret olunduğu gibi “Allah katında din, İslâm’dır...”⁶ İslâm, bu anlamıyla sadece Hz.Muhammed’e gönderilen son semâvî dinin adı değil,

² İbrahim Halil Er, a.g. yazı.

³ (3) Âl-i İmrân, âyet 19; (5) Mâide, âyet 3.

⁴ Ebu Hanife, *Fıkhu'l-Ekber/Mecmû'atü fi'l-Akâid*, Derseâdet 1371, s.17.

⁵ (3) Âl-i İmrân, âyet 20.

⁶ (3) Âl-i İmrân, âyet 19.

aynı zamanda diğer peygamberlere de gönderilmiş olan dinin adı olmaktadır. Bu anlamıyla öteki peygamberlere tâbi olanlara da “Müslüman” denmektedir.⁷

Kur’ân’da yer yer “İslâm” ile “Müslüman” kavramlarının birbirlerinin yerine aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz. Meselâ, Mâide sûresinin üçüncü âyetinde; “Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak *İslâm’a râzı oldum.*” anlamı yer almaktadır. Burada açıkça yaşamakta olduğumuz dinî hayat kastedilmekte ve bu da İslâm olarak nitelenmektedir. Kaldı ki hem dinler tarihi, hem de sosyoloji açısından, eğer bir inanç, hayatta uygulama alanı bulmazsa, yani inananları ve mensupları olmazsa, böyle bir dinin varlığı da kimsenin ilgi alanına girmez. Dolayısı ile Müslümanların yapıp ettikleri olmasa, onların yaşama biçimleri görmezden gelinirse; İslâm dininin tezahürlerini görmeden, onun misyonunu ve insanlığa sunduğu değerleri nasıl anlayabilir, nasıl değerlendirebilir, hatta doğru ile yanlış nasıl ayırt edilebilir?

İşte bu bakımdan İslâm adı yukarıda işaret ettiğimiz gibi hem dinin kendisi, hem de o dinin hayatta bulduğu ifâdesi olmaktadır. Tevbe sûresinin 74. âyetinde; “(Senin aleyhinde söyledikleri yakışıksız sözleri) söylemediklerine Allah’a yemin ediyorlar. Halbuki o küfür sözünü söylediler. *İslâm olduktan sonra inkâr ettiler*, başaramadıkları bir şeye yeltendiler...” denmektedir. Bu âyette münâfıklardan söz edilmekle beraber; “İslâm olduktan sonra..” ifadesi ile onların “Müslüman” kimliği vurgulanmakta ve onların Müslümanlığının karşılığı olarak da İslâm deyimini kullanılmaktadır.

Yine benzeri bir kullanımı Hucurât suresinde görüyoruz. “Müslüman/İslâm olmalarını senin başına kakıyorlar. De ki: “*İslâma girmenizi/Müslüman olmanızı başıma kakmayın.*” Tersine gerçekten inanmışsanız size iman nasip ettiği, sizi imana ilettiği için, Allah bu iyiliğini, sizin başınıza kakabilir. Tabii ki iman işinde samimi iseniz.”⁸ Ayetteki; “islâmüküm..” ifâdesi açıkça Müslüman olmak anlamında kullanılmıştır.

El altında bulunan birkaç lügat kitabını karıştırdığımızda da İslâm kelimesine bu iki anlamın yüklendiğini görürüz. Çok yaygın olarak kullanılan el-Müncid’de, kelime anlamı sözlük manasında; “itiraz etmeksizin bir âmirin emrettiklerine ve yasakladıklarına itaat etmek” demek olarak tanımlanan İslâm, “çok meşhur bir din” diye de belirtilmektedir. Ayrıca bu kelimenin bir diğer anlamda “*Müslümanlar*” veya “*ehl-i İslâm*” manasına da kullanıldığına işaret edilmektedir.⁹

Kâmûs-ı Türkî’de de, Allah’ın varlığına ve birliğine iman ile bildirilen diğer temel inanç esasları olan din anlamının yanında; Hz.Muhammed tarafından “vahy-i Rabbânî ile izhâr ve ilân ve tesis buyurulan din-i mübîn, din-i Muhammedî, Müslümanlık; din-i İslâm” olarak da tarif olunmaktadır. Asıl bizi ilgilendiren ikinci anlamını Kamûs-ı Türkî yazarı daha geniş olarak şu şekilde açıklamaktadır: “*Din-i İslâm’ı kabul etme, Müslüman olma; izhâr-i İslâm etdi; şeref-i*

⁷ (3) Âl-i İmran, âyet 67.

⁸ Hucurat, âyet 17. Aslında Osmanlılar devrinde de “*İslâm oldu*” deyimini Müslüman olmak anlamında kullanılmaya devam olunmuştur. Gerek Osmanlı kroniklerinde, gerekse arşiv vesikalarında “İslâm olmak” deyimini ile ilgili örnekler bir başka çalışmamızda ele alınacağı için burada bunlara yer verilmemiştir.

⁹ el-Müncid, Beyrut 1986, s.347.

İslâmla müşerref oldu.” Hatta bu anlamda Şemseddin Sâmî, halk arasında; “*millet-i İslâmiye, heyet-i müslimîn, ehl-i İslâm*” mânâlarında tek başına “*İslâm*” kelimesinin kullanıldığını da belirtmeden edememiştir.¹⁰

Diğer lugatlarda da İslâm’ın itaat ve bağlılık anlamı yanında “*Müslüman*” manasına da geldiğini görmekteyiz.¹¹ Burada İslâm’a inananların, yani Müslüman olanların, bütün yapıp ettikleri ile İslâm’ı temsil ettikleri söylenemez. Bir başka deyimle, Müslüman olanların bütün işleri İslâm kavramında ifâdesini bulur demek doğru olamasa gerektir.

Bu verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere, İslâm kavramı hem bir din ve inanç manzumesini, hem de bu dine inananlar topluluğunu ifade etmektedir. Bu bakımdan sözü fazla uzatmadan, “İslâm Tarihi” kavramını ele almaya geçelim.

İSLÂM TARİHİ

Lugat ve ansiklopedi gibi Arap dili ile ilgili eserlerde, “İslâm tarihi” genel “tarih” içinde yer alır. Zira bilindiği gibi “Tarih” topyekûn insanlığın yaşadığı zaman sürecini ve bu süreçte, onun başından geçen olgu ve olayları; söylemlerini, faaliyetlerini ve ortaya koyduklarını ifâde eder. İşte bütün bunların hepsini zaman ve mekan kavramları içinde inceleyen bilim dalı da Tarih ilmi olmaktadır. Buradan hareketle İslâm ve Müslümanlar da tarihin ve insanlığın içinde, onun bir parçası olduğuna göre, elbette onların genel tarih dışında kalması düşünülemezdi. Ancak bununla birlikte tarih terimi, geçmiş dönemi veya günlük olayları da içine alan haberleri değerlendirerek bunlardan sonuç çıkaran bir ilme ad olmuştur.

Bilindiği gibi İslâm tarihi, sadece Arapların tarihi değildir. Arapların yanında, Müslüman olan diğer milletlerin de içinde yer aldığı dönemin olayları ile bu dönemlerde yaşayan müslim ve gayr-ı müslim diğer toplumların tarihleri de İslâm tarihi içinde incelenir.¹² Bu bakımdan İslâm tarihi kavramı, Farslar’ın, Türkler’in, Berberiler’in ve diğer Müslüman toplulukların müşterek olarak yaşadıkları tarihi de içine alır. Böylece bu kavramın, bütün bu milletlerin ülkeleri ve ortaya koydukları medenî eserleri, kanunları, gelenek ve görenekleri, el sanatları ve meslekleri ile kronolojileri yanında, onların diğer kültür ve medeniyet unsurları hakkında da bilgi veren bir ilim dalı olarak geliştiği görülür.

Şimdi de neden “Müslümanların Tarihi” değil de, “İslâm Tarihi” demenin daha doğru olduğunu, sonra da bu tabirin kullanıldığına dair tarihî örnekleri ortaya koyarak açıklamaya çalışalım.

İslâm Tarihi

Bu noktada Müslümanlar arasındaki tarih biliminin gelişimine baktığımızda yukarıda ifâde ettiğimiz tarihle ilgili genel ilkeye bağlı olarak umumî tarihle birlikte düşünüldüğü dikkat çekmektedir. Nitekim, klasik İslâm tarihçileri

¹⁰ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Derseâdet 1317, s.112.

¹¹ M. Bahâeddin, *Yeni Türkçe Lügat*, İstanbul/Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, s.43; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1970, s.540.

¹² Gibb, H. A. R., Tarih, *İ. A.*, c. XI, s.782-799.

eserlerine insanlığın yaratılışı ile başlamışlar ve peygamberler tarihi (Tarih-i Enbiyâ) ile devam etmişlerdir. Böylelikle, en geniş anlamıyla, insanlık tarihini Hz.Muhammed'e kadar özetleyerek anlatmak suretiyle bir genel tarih kaleme almışlardır. Daha sonra da, asıl yazacağı konuyu hânedan tarihi veya coğrafi tarih olarak yazmışlardır. Bu bakımdan, doğrudan doğruya Hz.Muhammed'in hayatı ve ondan sonra gelişen olaylar, yazarın amacına bağlı olarak, giriş bölümündeki yaratılış ve peygamberler tarihine göre daha geniş olarak ele alınıp işlenmiştir.

İslâm tarihi deyince, en geniş anlamı ile, Hz.Muhammed'le birlikte gelişen olaylar ve İslâmiyet'in yayıldığı topraklarda, yani İslâm dünyasında vukû bulan hâdiseler ile İslâm kültür ve medeniyeti anlaşılmaktadır. Bu bakımdan İslâm tarihi deyiminde, sadece *İslâmî tarih veya Müslümanların tarihi yer almamakta, hele yukarıda da belirtildiği gibi, yalnız Arap tarihi kastedilmemektedir*. Çünkü İslâm tarihi kavramı, dinî, millî ve lengüistik açılarından hem *İslâmî tarih veya Müslümanların tarihinden*, hem de *Arap tarihinden* daha geniştir. Muhtevâ bakımından da İslâm tarihi, sadece İslâmî tarihi ve Müslümanların tarihini değil, daha geniş anlamı ile İslâm dünyasını ilgilendiren tarihi olayların bütününe içine alır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, İslâm terimi aynı zamanda Müslümanların yapıp ettiklerini ve bu dine mensup olanların ortaya koyduklarını ifade etmektedir. Bundan dolayı İslâm Tarihine Müslümanların tarihi de denilebilir. Kaldı ki bu iki terimi bütünüyle birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere İslâm bu öğretinin adı, Müslüman ise, bu öğretiyi kabul edip benimseyen ve hayatını buna göre yaşayan insandır. Bu açıdan bakılınca, iyi insan, kötü insan olacağı gibi, iyi Yahudi, kötü Yahudi; iyi hıristiyan, kötü hıristiyan veya iyi Müslüman, kötü Müslümanda olacaktır. Ancak, bu durumda ele alınan tarihi olaylarda, sadece dinî mâhiyet arz eden olaylar ve gelişmelere ağırlık verilmiş olunur. Bir başka ifade ile, İslâmî olan ve dinî perspektiften bakılarak süzgeçten geçirilen oluşumlar ve gelişmeler dikkate alınmış olunur. Bunun sonucunda da, Müslümanların tarihi deyince doğrudan Müslüman olanlar dikkate alındığında; Müslümanların yönetiminde olan ve Müslümanlarla bir arada yaşayan İslâm'ı kabul etmemiş olanlar, bu durumda dışarıda bırakılmış olurlar. Bu taktirde Hz.Muhammed'in içinde yaşadığı toplum başta olmak üzere, diğer Müslüman toplumların İslâm'dan önce mensup oldukları hayatlarını ve ortaya koydukları yaşama biçimlerini yani kültürlerini de görmezlikten gelmek gerekir.

Bu arada, İslâm dünyasında, daha İslâm'ın doğuşundan itibaren var olan gayr-i müslim unsurları dışarıda bırakmak ve Müslüman olanların İslâm'dan önceki yaşayışlarını ve tarihlerini görmezlikten gelmek İslâm tarihinin eksik kalmasına ve eksik anlatılmasına sebep olur. Kaldı ki İslâm tarihinde, sadece Müslümanlara değil, Kur'an'ın da bahsettiği Yahudi, Hristiyan ve Sâbii gibi diğer din mensuplarına ait tarihî olaylar da yer alır. Onlarla ilişkiler anlatılır ve hukukî davâların çözümüne dair örnekler verilir. İşte bütün bu hususlar göz önüne alındığında, sadece Müslümanların tarihini dikkate alarak bir tarih ortaya koymak, her şeyden önce kültür ve medeniyet tarihini eksik bırakarak ve yanlış olarak tarihî olayları yazmaya sebep olur. Bu durumda İslâm tarihinde görülecek boşlukları doldurmak da mümkün olamaz.

İslâm Tarihi Tabirinin Kullanılışı Ne Zaman Başlamıştır?

Tarih kelimesinin İslâm toplumuna girişi, Hz.Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini tarih başlangıcı olarak benimseyen hicrî takvimle aynı zamana rastlar. Hicretin 17. yılında (m. 638) benimsenen bu takvim, ikinci halife Hz.Ömer (v. 644) zamanında uygulamaya konulmuştur.¹³

Şurası gerçektir ki, Müslümanlarda tarih ilmi, Hz.Peygamberin sîresini, sahâbilerin çalışmalarını, yeni oluşan İslâm toplumunun faaliyetleri ile gazâ ve cihad haberlerini tespit ve tetkik etmeyi hedefleyerek başlamıştır. Tarihe ait en eski kitaplar, Megâzi ve Siyer kitaplarıdır. Daha sonra Tabakât ve Fütûhât kitapları bunları takip etmiş, arkasından da genel tarihe dair eserler yazılmışlardır.¹⁴

Zira, İslâm dünyasında tarih ilmi ile meşgul olmak, Kurân ve Hadis ilimlerinden sonra üçüncü sırayı alan bir *İslâmî ilim* olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı *bu ilmi tahsil etmenin farz-ı kifâye* olduğuna, yani Müslümanlar arasında mutlaka bu ilimlerle meşgul olanların bulunması gerektiğine inanılmıştır.¹⁵ Bu yüzden daha hicrî ilk yüzyıldan itibaren, İslâm tarihine kaynaklık edecek pek çok eserin yazıldığı görülmektedir. Ne yazık ki bu eserlerden pek azı günümüze kadar gelebilme şansını elde etmişlerdir.

Fakat, bu eserlerin pek çoğu kendinden sonra yazılanlara kaynaklık ettikleri için, bunların adlarından ve muhteviyatlarından haberdar olabilmekteyiz. Bunlar arasında eserine İslâm tarihi adını veren yazarlara ilk asırlarda rastlanılmamaktadır. İbnü'n-Nedim (v. h. 385/m. 995) "el-Fihrist"inde, "İslâm Tarihi" adlı bir eserin mevcut olduğunu kaydetmemektedir. Ancak, daha sonraki yüzyıllarda bu adla eser yazıldığını Kâtip Çelebi (v. h.1067/m. 1657)'nin Keşfü'z-Zünûn'unda görmekteyiz.¹⁶

Mevcut bilgilere göre, eserinde "İslâm Tarihi" adını kullanan ilk tarihçi Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (h.673-748/m.1274-1348) dir. Eser "*Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lâm*" adıyla yayınlanmıştır.

Zehebî'nin neslen Türk olduğu bilinmektedir. İslâm tarihçileri arasında olayların tespitinde gösterdiği dikkat ile tanınan Zehebî, hadis ve tarih alanında zamanının ileri gelenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁷

Zehebî'nin en önemli ve en büyük eseri olan "*Târihu'l-İslâm*", İslâm'ın zuhurundan hicrî 700 (m. 1300-1301) yılına kadar İslâm dünyasında meydana gelen olayları ele almaktadır. Bu eser on iki büyük ciltten oluşmaktadır. Yazar, eserinde yüz yıllık olayları, her biri onar seneden ibaret olmak üzere yetmiş tabakaya ayırmış, her tabakadaki "ricâl" hakkında geniş bilgiler vermiştir. Bu

¹³ Şemsuddin Muhammed Abdurrahman es-Sehâvî, *el-I'lân bi't-Teubih li-men Zemmü't-Tarih*, Beyrut 1979, s.81-82.

¹⁴ Bu konuda yazılan eserler hakkında geniş bilgi için bakınız: Seyyide İsmail Kaşif, *İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları* (Tercüme edenler: Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Ramazan Şimşek), İzmir 1997, s.36-44.

¹⁵ Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, a.g.e., s.44-45.

¹⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, c. I, İstanbul 1971, s.294-295; 305.

¹⁷ M. Şemseddin, *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-1342, s.200.

esere daha sonraları zeyiller yapıldığını, zeyillerinde de “İslâm Tarihi” isminin muhafaza edildiğini görmekteyiz.¹⁸

Zehebî, “İslâm Tarihi”nde; “İmdi bu kitap inşallah yararlı olacaktır. Fayda vermeyen ilimden ve kabul edilmeyen duadan Allah’a sığınırım” dedikten sonra, bu eseri yazışı ve muhtevâsı hakkında bize şu bilgileri vermektedir:

“Bu kitabın malzemesini topladım ve üzerinde çok çalıştım. Onu pek çok kaynaktan yararlanarak yazdım. Bu kitap sayesinde insan, tarihte geçmiş olayların en önemlilerini, İslâm Tarihi’nin başlangıcından günümüze kadar, halifelerin, kurrâ’nın, zâhitlerin, fakihlerin, muhaddislerin, âlimlerin, sultanların, vezirlerin, nahivcilerin, şairlerin büyüklerinden olan kimselerin ölümlerini, onların tabakalarını, dönemlerini, hocalarını ve bazı haberlerini kısa ve özet ibarelerle öğrenir. Yine, olup biten meşhur fetihler, anlatılan kahramanlık hikayeleri ve ilgi çekici olaylar hakkında bilgi sahibi olur. Bu kitabımda, meşhurları ve benzerlerini alıp, bilinmeyen ve benzerlerini bırakarak, belli başlı olaylara, uzatmadan ve tafsilâta girmeden işaret ettim. Eğer biyografilerin ve olanların hepsini alsaydım bu kitap yüz cilde ulaşır, hatta geçerdi. Çünkü bu kitapta yüz kişinin durumlarını ancak elli ciltte anlatma imkanına sahip oldum.”¹⁹

İslâm tarihi, “umumi tarih”in önemli bir bölümü olduğu için, genel tarih, İslâm tarihi olmaksızın ele alınamaz. Kuşkusuz İslâm tarihi, İslâmî inanç esaslarının oluşumu ve teşekkül biçimi hakkında faydalı bilgiler vererek, insanı taklitçilikten kurtarır ve gerçek, doğru din anlayışını gösteren bilgiye ulaştırır. Dinî düşüncelere güç kazandırır. İslâm Tarihi yazarı Zehebî’nin de belirttiği gibi, İslâm toplumundaki büyüklerin durumlarını, takdire değer davranışlarını, bakmasını bilenlerin, doğru ile yanlış ayırt edebilenlerin gözleri önüne örnek alınacak birer numune olarak koyar.²⁰

Bu anlayışla kaleme alınan bir çok eser, Zehebî’den sonraki dönemlerde, yazarı tarafından “İslâm Tarihi” adıyla anılmıştır. Gerek Müslüman, gerekse gayr-i müslim bir çok tarihçi “İslâm Tarihi” adını kullanmaktan imtina etmemiştir. Bu şekilde hem İslâmî tarih veya İslâm Tarihi hem de Müslümanların tarihini ele almışlar ve İslâm Tarihi deyimini de yanlış saymamışlardır. Aslında “İslâm Tarihi” demek Müslümanların tarihi demekten bu açıdan daha doğru sayılabilir. Bu adla yazılmış onlarca eseri hatırlamak, bu konuda yazılanlar hakkında bilgi sahibi olunması için yeterli örnek teşkil eder sanırım.

SONUÇ

“İslâm” deyimini hem Hz.Muhammed’in son peygamber olarak getirdiği dinin, hem de ondan önce gelen peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin adıdır. Bu bakımdan Kur’ân-ı Kerim, bütün peygamberlere tebliğ olunan dine “İslâm” adını vermektedir.

¹⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e., c. I, s.294-295; M. Şemseddin, a.g.e., s.202.

¹⁹ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lam*, c. I, Beyrut 1994, “es-Siretü'n-Nebvîyye” bölümü, s.11-12; “el-Megazi” bölümü, s.22.

²⁰ Mahmud Es'ad, *İslâm Tarihi* (Tarih-i Din-i İslâm), İstanbul 1983, s.15.

“İslâm” deyimi sadece inanç esaslarını ihtiva eden bir dinin adı değil, aynı zamanda bu dine mensup olanların, yani Müslümanların da kimliklerini belirleyen bir kavramdır. Onun için İslâm Tarihi denince, hem İslâmî tarih, hem de Müslümanların tarihi akla gelir.

Böylece bu tarih içinde Müslümanların yapıp ettikleri yanında, Müslüman olmadıkları halde, onlarla bir arada yaşayanların ortaya koydukları olaylar da yer almaktadır. Bu açıdan bakılınca İslâm tarihi, dar ve hususî bir tarih değil, geniş ve genel bir tarihtir. Hem İslâmî tarihi, hem de Müslümanların tarihini içine alır.

İslâm tarihinin ilk yüzyıllarında tarihe dair eser kaleme alanlar tarafından bu “İslâm Tarihi” ifâdesi kullanılmamışsa da, hicrî sekizinci/miladî on dördüncü yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış ve ondan sonra da bu tabirin kullanılmasının yaygınlaşmış olduğu görülmektedir.